

УДК 821.161.2.09.02«19/20»(477.61)
DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.1-3/36>

Пінчук Т. С.

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Манько А. М.

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ТВОРЧИСТЬ І. НИЗОВОГО В КОНТЕКСТІ ЛІТЕРАТУРНИХ ПРОЦЕСІВ ХХ СТ.

У статті розглянуто персоналію й особливості творчості українського поета й письменника І. Низового, який 45 років свого життя прожив на Луганщині, в контексті літературного процесу й у контексті радянської доби. Авторами обстоюється думка про те, що деконтекстуалізація унеможлиблює адекватне вивчення будь-якої персоналії, адже кожна людина існує на перетині різноманітних контекстів, які визначають перебіг її життя: родинний, освітній, професійний, творчий, суспільний, культурний, інформаційний, державно-політичний, історичний, географічний, екологічний тощо контексти. Наголошується на тому, що буквальна й обмежена інтерпретація особистості без урахування контекстного складника призводить до викривленого її розуміння, перетворюючи розглядуваний суб'єкт на типового, одного з багатьох представників свого виду.

Автори дотримуються думки про належність І. Низового до покоління шістдесятників. Зазначено, що вже радянська творчість митця вирізняється з-поміж творчості його колег, які більш рішуче ступали на дорогу служіння ідеологічно насадженого творчого методу, світоглядними засадами, характерними для соціокультурного явища шістдесятництва, описаними у праці В. Левіної: гуманізм та антропоцентризм, активний патріотизм (який стосувався безпосередньо України, а не Радянського Союзу загалом), національна самосвідомість, сакралізація національної мови та історичної пам'яті, лібералізм, духовний демократизм та аристократизм, моралізм та етичний максималізм, культурництво.

Постулюється ідея про часткове втілення методу соціалістичного реалізму у творчості безпартійного поета І. Низового. Причинами вкраплення елементів провідного творчого методу у творчості поета визначено не тільки данину правлячому режимові, яка дозволяла у такий спосіб триматись на плаву в бурхливому літературному океані тих часів, а й демонстрацію авторської життєвої позиції тих часів, проявом системи ціннісних орієнтацій, юнацької наївності та максималізму, віри в ті чи інші постулати правлячої ідеології.

Ключові слова: безпартійність, контекст, літературний простір Донбасу, поезії, соціалістичний реалізм, шістдесятництво.

Постановка проблеми. Поета й письменника І. Низового вигідно вирізняє серед багатьох культурно-мистецьких діячів Луганщини середини ХХ – початку ХХІ ст. якісний літературно-художній матеріал за його кількісного показника та жанрового різноманіття, безкорисливе служіння мистецтву в часи орієнтації на матеріальні блага, коли «дотичність до мистецьких вимірів відходить на задній план» [9, с. 3].

Уродженець Сумщини, він, на переконання своїх сучасників, був «плоттю від плоті луганцем», адже саме на Луганщині І. Низовий сформувався як професійний діяч та особистість із характерними для нього високими людськими чеснотами та громадянськими якостями [28, с. 7]. Саме тому персоналія і творчість митця, яка відрізняється своєю

художньою якістю, актуальністю, далекоглядністю, патріотичністю, потребує додаткового переосмислення в межах літературознавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість І. Низового частково представлена в літературознавчих дослідженнях. Окремі аспекти цього питання були розглянуті в роботах Г. Виноградської, Ю. Кисельова, Н. Кошель, А. Манько, О. Неживого, Т. Пінчук, О. Скиби. Базис дослідження складають мемуарні та аналітичні твори І. Білогуба, Н. Гейко, Ю. Кисельова, Н. Кошель, Г. Мельник, О. Неживого, Б. Пасхалова, В. Семистяги, О. Скиби.

Постановка завдання. Метою статті є розкриття особливостей творчості І. Низового в контексті літературного життя часів УРСР.

Виклад основного матеріалу. І. Низовий, літературний таланти якого почав активно формуватись у 60-х рр. минулого століття, як самодостатній творчий голос зазвучав уже в 70-х–80-х рр., досягнувши свого апогею в часи незалежності України, належить до покоління шістдесятників.

На суголосності творчості І. Низового з естетикою літературно-мистецького руху шістдесятництва наголошувала освітянка О. Скиба, виділяючи в художній системі письменника такі характерні риси шістдесятництва як *«віра в людину, увага до морально-етичної проблеми сучасника, історичної пам'яті, зв'язку поколінь, культурологічна масштабність лірики, увага до загальнолюдського, універсальних складників людського буття»* [29, с. 8].

До когорти шістдесятників зараховує І. Низового й науковець Т. Пінчук [27, с. 170], хоча варто зауважити відсутність імені поета в численних наукових дослідженнях, присвячених цій літературно-мистецькій та суспільно-політичній течії.

Поет Н. Кошель у своїх статтях, присвячених життєпису І. Низового, характеризувала митця як багатогранного українського поета-шістдесятника, творчість якого становить особливий пласт в українській літературі [6, с. 12].

Українське шістдесятництво – це *«сторінка українського національно-визвольного руху, предтеча й до певної міри каталізатор здобуття Україною незалежності»* [30, с. 573]. Явище шістдесятництва є унікальним у культурній площині. Зародженню цього феномену в УРСР сприяла низка чинників: прагнення культурологічної боротьби української інтелігенції з тоталітарною системою, вмотивоване ілюзорною свободою слова в період десталінізації та лібералізації радянського суспільства; можливість долучитись до творів реабілітованих митців (зокрема представників «Розстріляного відродження»); ідея творчого самовираження, реалізації *«духу невиситимого творчого пошуку»* [4, с. 12], спрямована в антиколоніальному напрямі, подалі від соціалістичного реалізму, орієнтація на Захід у творчих пошуках та водночас намагання довести унікальність української літератури, мови та культури, їхню прогресивність; відчуття потреби твердо *«закріпитись»* на національному ґрунті, сприяючи національній самоідентичності українців.

Для поезії шістдесятників характерними були єдність інтелектуального та емоційного, водночас поетичні твори відрізнялись справжньою ліричністю, на відміну від фальшивих пафосних агіток

та панегіриків радянській владі, які активно продукувались у рідній соціалістичній, заглибленій в українську духовну культуру та переосмислення кращих здобутків світової літератури, пильна увага до людської особистості, її індивідуальності; самоусвідомлення авторів, їхні самовирізнення та самодостатність, персоналізм, антропоцентризм, сповідування гуманістичних ідеалів та цінностей [30, с. 12].

Через масовий ідеологічний тиск та репресивну політику радянської влади у період із 1965 по 1972 рр. інтелектуальна еліта шістдесятників зазнала свого розколу. У статті О. Бажана обстоюється думка розгалуження колишніх шістдесятників у трьох напрямках: підпорядкування наявним *«правилам гри»* в радянському соціумі, *«внутрішня еміграція»* та відкрите протистояння тоталітарній системі [3, с. 641].

За наведеною класифікацією І. Низового варто віднести до категорії митців, вимушених зберігати лояльність щодо правлячого режиму, підпорядковуючись загальновідомим *«правилам гри»*, однак, прагнучи залишатися собою й хоча б поодинокі проявляти *«патріотичну ейфорію / І національні почуття»* (*«Хроніка хронічної хвороби...»*) [17, с. 25].

Просвітянин, учень І. Низового Ю. Кисельов із цього приводу пригадав таку біографічну деталь письменника: *«Чимало речей – явно невідповідних офіційній доктрині «соціалістичного реалізму» – автор змушений був ховати в шухляду. І ці твори таки дочекались свого часу в незалежній Україні»* [5, с. 5].

Такий обраний шлях письменника не варто трактувати як лицемірство чи підлабузництво до правлячої влади, намагання відсидітись у тіні, коли колеги по перу відсиджуються в тисних просторах тюремної камери чи зовсім зникли з мистецького горизонту. І. Низовому вдавалось бути *«справжнім інтернаціоналістом»* та *«українцем козакуватим»* (*«Сповідальне»*) [18, с. 62], не втрачаючи водночас честі, совісті, гідності, не втрачаючи самого себе, дотримуючись культу моральності – однієї з основних світоглядних засад шістдесятництва.

Голова громадської організації Стахановського міського об'єднання Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка Н. Гейко писала з цього приводу: *«Певно, золоте суцвіття «шістдесятників» не пройшло поза увагою поета, адже що б я не читала з його творів, ніде не вчитала похвальних елегій на честь наших вождів та епох. Його твори переповнені, я б сказала,*

не критикою, а болем, болем із приводу того, що ми, українці, і працюючі, і красиві, й обдаровані, а от не можемо збудувати державу, гідну свого статусу <...>» [2, с. 3].

Варто вказати на безпартійність автора, на що він сам неодноразово наголошує. У мемуарах «Я так і не став своїм» письменник згадував, що через неї в листопаді 1966 р., попри запрошення, не був прийнятий до обласної газети «Молодогвардієць», хоча мав усі підстави для отримання роботи: комсомольський вік, гарне володіння українською мовою, заочне навчання на факультеті журналістики Львівського університету [20, с. 22].

Безпартійність автора як свідомий політичний вибір підтверджують у своїх дослідженнях Н. Гейко [2, с. 3] та І. Білогуб. Літературознавець та краєзнавець І. Білогуб, досліджуючи творчий доробок поета, прописав особливо детально, зі щирою повагою, особливості існування І. Низового в контексті комуністичного світу: «У той час, коли визнанням престижної людини, якої б там не було цінності її діянь, вважалась належність до Комуністичної партії, яка гарантувала добробут і кар'єру. Іван Низовий ніколи не був членом цієї, як і будь-якої іншої, партії, не належав до кон'юнктурних віршописців, що відгукувались на вказівки й рішення партії, ті, що їй хотілось» [1, с. 87].

Аналізуючи перші ідейно-змістові пошуки митця в поетичній та прозовій формі, можна помітити в них лише незначні тематичні пласти, характерні для соціалістичного реалізму.

За словами літературознавця і краєзнавця О. Неживого, абсолютна більшість письменників Радянської України, перебуваючи в полоні державного творчого методу, ідеології правлячого режиму, у своїй творчості далеко відходила від реалістичного зображення дійсності [10, с. 89]. Соціалістичний реалізм передбачав фактично цілковиту політизацію літератури, коли естетична цінність та художня якість літературних творів поступалась ідеологічному змісту.

Цей метод став закономірним явищем, характерним для літератури минулого століття, ознаки якого більшою чи меншою мірою реалізовані у творах митців художнього слова тих часів. Так, розглядаючи літературну творчість на території Донбасу, можна виявити втілення ознак соціалістичного реалізму в романах 70-х рр. М. Чернявського. Уплив методу соціалістичного реалізму позначився на соціально-виробничих поезіях Ю. Сліпка з 1932 р.; цей метод домінував і в літературознавчих статтях у журналістській періодиці

І. Світличного, його ознаки знаходимо й у творах М. Руденка, який, як й інших письменників 50-х рр., був «здавлений лецатами соціалістичного реалізму й будь-які відступи були просто неможливі» [13, с. 38].

Із упевненістю можна твердити, що метод соціалістичного реалізму втілювався у творчості І. Низового частково, водночас украплення елементів провідного творчого методу стали не тільки даниною правлячому режимові, яка дозволяла в такий спосіб триматись на плаву в бурхливому літературному океані тих часів, а й демонстрацією авторської життєвої позиції тих часів, проявом системи ціннісних орієнтацій, юнацької наївності та максималізму й віри в ті чи інші постулати правлячої ідеології: в романтизовану «боротьбу з чорною несправедливістю, з жорстоким фашизмом» [24, с. 3] («готовність пожертвувати своїм життям заради святої справи», «повне самозречення в ім'я боротьби з окупантами» [16, с. 3]), у призначенні поезії (точніше, в одне з її призначень) – «кликати, вести на боротьбу за світле майбутнє людства» [24, с. 3], у те, що «кожна людина сильна в колективі, особливо ж тоді, коли вона потрапляє в незвичайні, складні ситуації» [22, с. 4].

Вирізняють уже радянську творчість І. Низового з-поміж творчості його колег, які більш рішуче ступали на шлях служіння ідеологічно насадженого творчого методу, світоглядні засади, характерні для соціокультурного явища шістдесятництва, описані у праці В. Левіної [8, с. 100], які поет і письменник утілював у своїй творчості не тільки як самостійне явище, а і як своєрідні вкраплення в «необхідні» на той час твори. Зокрема це **гуманізм** та **антропоцентризм** («Борозна снується в два кінці / Та й від золотої середини, / А простиш – від сівача, / Людини, / У якої – зернятко в руці» («Борозна», 1975 р.) [23, с. 4]), який у творчості митця займає одне із провідних місць разом з **активним патріотизмом** («Єдина вона: / Ні додати, ані відняти... / Від першого подиву / Йї до останнього подиху / Вітчизна одна, як і хата, / Де мати / Вродила тебе не для зради – / Для подвигу» («Вітчизна», 1971 р.) [19, с. 14]), **національною самосвідомістю**, **сакралізацією національної мови та історичної пам'яті**; **лібералізм**, який виявлявся у прославлянні свободи у всіх її виявах; **духовний демократизм та аристократизм**, який утілюється у пропагуванні образів як простої трудової людини, так і творчої особистості

(«Між білими руками піаніста / І чорними руками хлібороба / Нема різниці, / Як між білим хлібом / І чорним хлібом. / Суть не в кольорах! / Ось чорні руки – у вогні горіли. / Ось чорні руки – чорні від природи. / Ось білі руки – роблять операцію... / Ось білі руки – роблять чорну справу...») («Між білими руками піаніста...» 1971 р.) [19, с. 33]; **моралізм та етичний максималізм**, який пропонує розглядати моральність як цілковите мірило людських діянь; **космізм**, який розглядає людину як частину Всесвіту, обстоює думку про її безпосередню «планетарну причетність» до космічних процесів: «Летить Земля. І крутиться. / І всі ми: / Трава, тополя, ластівка, людина...» («Струмок проклюнув шкаралущу криги...», 1971 р.) [19, с. 59]; «А дощ хлюпотить безугавно, / і хата моя, мов ковчег, / пливе по калюжах так славно / в Лугань, що у Всесвіт тече» («Загрозило і задощило...», 2010 р.) [21, с. 46]; **культурництво**, метою якого є боротьба за справжню культуротворчість, позбавлену ідеологічних пут («Справжню поезію не підміниш красивими підробками» [15]).

Друг І. Низового А. Назаренко згадував: «Поет одним із перших усвідомив, що плодами справжніх романтиків свободи скористались «спадкоємці комуно-шовіністів», захопивши владу й віднявши в народі право на державотворення. Усвідомив – і став у несхитну опозицію до них. І не тільки у своїй творчості...» [7, с. 105].

Працюючи в газетах, І. Низовий негативно сприймав творчість тих початківців, у яких «на першому плані – декларація, гасло зі знаком оклику вкінці» за повної відсутності «образів, філософських заглиблень у суть буття» [25, с. 4]. Такі «вірші», вважав поет, може написати будь-яка більш-менш грамотна людина із середнім запасом слів і мінімальним уявленням про віршування, а тому сам уникав такої декларативності, псевдопатетики.

О. Неживий в одній із рецензій на збірку І. Низового відверто зізнався, що поезія останнього стала для нього особливо близькою саме в період «розквіту» соціалістичного реалізму, адже вона вигідно відрізнялась на фоні декларативного мистецтва тих часів: «Звісно, то були не ті обов'язкові, тематично й ідейно витримані вірші, якими мала розпочинатись кожна поетична збірка кожного поета. Уже тоді Іван Низовий міг знаходити глибокі образи, творити чіткий малюнок – життєвий епізод, де образ чи переживання ліричного героя були автобіогра-

фічними й не могли не хвилювати своєю приземленістю, чистотою почуттів маленького хлопчика – сироти післявоєнної пори, які збереглись на все життя. Найімовірніше подібні поезії й були написані на противагу непорушним догмам соціалістичного реалізму» [11, с. 9].

У статті «Зростає і множитья в серцях» за 1987 р. О. Неживий, зазначаючи широке художнє бачення поета, небагатослів'я, вивіреність і вагу слова в більшості його поезій, акцентував увагу на відсутності зовнішніх красивостей, псевдопатріотизму [12, с. 3].

Б. Пасхалов зауважував, що вже в 70-і рр. минулого століття І. Низовий відрізнявся професіоналізмом у поетичній сфері, його шанували й поважали і читачі, і відвідувачі занять літературного гуртка при газеті «Робоче слово» [26, с. 3].

Однак, не зважаючи на частковий вибір типових для того часу тем, І. Низовий намагається привнести в поезії певний філософський зміст, свій неповторний голос. Красзнавець Л. Брацило акцентувала увагу на притаманній українській думці ще з часів Г. Сковороди «філософії серця», яка лежить в основі всіх поезій І. Низового, на «образно-смысловій знаковості Слова Івана Низового, закоріненого в український етнос» [14, с. 6].

Висновки і пропозиції. Отже, творчість І. Низового суголосна з естетикою літературно-мистецького руху шістдесятництва. Яскраво виявлені світоглядні засади шістдесятництва ще у віршах радянського періоду дали підстави класифікувати І. Низового як поета-шістдесятника.

Аналізуючи перші ідейно-змістові пошуки митця в поетичній та прозовій формі, можна помітити в них лише незначні тематичні пласти, характерні для соціалістичного реалізму. Такий творчий вибір дозволяв митцеві не лише зберегти життя та свободу, але й паралельно до оприлюднених віршів створювати інші поезії, які потраплять до рук читачів уже в пізній радянський період та період Незалежності України.

Романтична натура поета не змогла пройти повз епохальні віяння, не абсорбуючи кращі гуманістичні ідеали тих часів. У такий спосіб у ранній творчості І. Низового простежується гармонійне поєднання кращих традицій української літератури, втілених, починаючи з 60-х рр. ХХ ст., шістдесятниками та їх наступниками, а також романтичних ідеалів радянської людини, які в'язались з авторськими життєвими поглядами.

Список літератури:

1. Білогуб І. Іван Низовий: «Поезія Горобиної ночі». *Літературно-краєзнавча Луганищина*. Луганськ : Світлиця, 1994. Ч. II. С. 86–93.
2. Гейко Н. Іван Низовий. *Стахановское знамя*. 1995. № 124(14 235). С. 3.
3. Енциклопедія історії України: У 10 т. / редкол. В. А. Смолій (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 2013. Т. 10 : Т–Я. 784 с.
4. Історія української літератури: XX – поч. XXI ст. : навч. посіб. : у 3 т. / за ред. В. Кузьменка. Київ : Академвидав, 2014. Т. 2. 536 с.
5. Кисельов Ю. Життя і слово Івана Низового. *Слово Просвіти*. 2017. № 1(897). С. 5.
6. Кошель Н. На полотні пам'яті. *Українське слово*. 2017. № 44. С. 12–13.
7. Кошель Н. «Ніхто й ніщо не похитне моєї віри в Україну!». *Краєзнавство Запоріжжя*. 2017. № 4. С. 94–114.
8. Левіна В. Розвиток філософії української національної ідеї у творчості письменників-шістдесятників. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2014. № 1083. С. 98–103.
9. Мельник Г. «Люблю і вірю в Україну». *Народне слово*. 2018. № 2 (9 600). С. 3.
10. Нежива Л., Неживий О. Юному краєзнавцеві Луганищини. Навчальний посібник з української літератури рідного краю для 11(12) класу філологічного та суспільно-гуманітарного профілів. Луганськ : Навчальна книга, СПД Резніков В., 2007. 136 с.
11. Неживий О. А пісня живе... Про книгу Івана Низового «Вівтар». *Наша газета*. 1995. № 130–131(822–823). С. 9.
12. Неживий О. Зростає і множиться в серцях. *Молодогвардієць*. 1987. № 31. С. 3.
13. Неживий О. Художній світ і життєва правда Івана Низового. *Луганищина – земля українська : літературно-краєзнавчі статті та нариси*. Видання друге, доповнене й перероблене. Полтава : Полтавський літератор, 2017. С. 135–142.
14. Низова Л. «Пишаюся тим, що козацького роду!» *Народна думка*. 2017. № 21(2 079). С. 6.
15. Низовий І. В дівочім серці пісня колисається (родинний архів). URL: https://drive.google.com/file/d/1IRv2sx6d7WY6_uAv5p1wv-xfXIIQNYGW/view?usp=sharing.
16. Низовий І. Двоє з Краснодона. 2. І теж співала «Інтернаціонал». *Молодогвардієць*. 1975. № 42(2 890). С. 3.
17. Низовий І. Опозиція: антилірика. Луганськ : Луга-принт, 2004. 104 с.
18. Низовий І. Пора косовиці: вірші, поема. Київ : Радянський письменник, 1990. 102 с.
19. Низовий І. Провесінь: поезії. Київ : Радянський письменник, 1971. 80 с.
20. Низовий І. Там, де я ніколи не плакав. Луганськ : Глобус, 2006. 99 с.
21. Низовий І. Я цвіркун в середлітню спеку: поезії, роздуми та сумніви. Луганськ : ФОП Котова О. В., 2010. 144 с.
22. Низовий І. «Колір шахтарських робочих рук...». *Молодогвардієць*. 1975. № 153(3 021). С. 4.
23. Низовий І. Червона площа. Борозна. Після рекорду. Монтажники. Пам'ятник невідомому солдату. Роздум. *Молодогвардієць*. 1975. № 12(2 860). С. 4.
24. Низовий І. Шукайте себе, своє слово... *Молодогвардієць*. 1975. № 152(3 020). С. 3.
25. Низовий І. Як приборкати стихію? *Молодогвардієць*. 1968. № 36 (1792). С. 4.
26. Пасхалов Б. Как молоды мы были. *Рабочее слово*. 1995. № 40(4 401). С. 3.
27. Пінчук Т. Функціональний потенціал поезій Івана Низового у вихорі соціально-історичних умов сьогодення. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. Том 30(69). № 3. С. 107–110.
28. Семистяга В. Іван Низовий з нами! Слово про побратима. *Слово Просвіти*. 2016. № 23(867). С. 7.
29. Скиба О. Поетичний світ Івана Низового : навч. посіб. Старобільськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2017. 96 с.
30. Тарнашинська Л. Українське шістдесятництво: профілі на тлі покоління: (історико-літературний та поетикальний аспекти). Київ : Смолоскип, 2010. 632 с.

Pinchuk T. S., Manko A. M. WORK OF I. NYZOVYI IN THE CONTEXT OF LITERATURE PROCESSES OF THE MIDDLE XX – EARLY XXI CENTURY

The article deals with the personality and peculiarities of the work of the Ukrainian poet and writer I. Nyzovyi, who had been living in Luhansk region for 45 years of his life, in context of the literary process and context of the Soviet era. The authors argue that decontextualization makes it impossible to adequately study any personality, because each person exists at the intersection of different contexts that determine the course of his life: family, educational, professional, creative, social, cultural, informational, state-political,

geographical, environmental and other contexts. It is emphasized that the literal and limited interpretation of a person without regard to the contextual component leads to a distorted understanding of the person, transforming the considered subject into a typical, one of many representatives of his species.

The authors adhere to the opinion that I. Nyzovyi is a member of the Sixtiers generation. It is noted that the Soviet creativity of the artist differs from the creativity of his colleagues, who took a more decisive path to the service of the ideologically-inspired creative method, world outlook which are typical for the socio-cultural phenomenon of sixtiers, described in the work of V. Lievina: humanism and anthropocentrism, active patriotism (which directly concerned Ukraine, not the Soviet Union in general), national self-consciousness, sacralization of national language and historical memory, liberalism, spiritual democracy and aristocracy, moralism and ethical maximalism, culture.

The idea of a rather partial embodiment of the method of socialist realism in the work of the non-party poet I. Nyzovyi is postulated. The reasons for the incorporation of elements of the leading creative method in the poet's work is determined as not only a tribute to the ruling regime, which thus allowed to remain afloat in the turbulent literary ocean of those times, but also demonstration of the author's life position of those times, the manifestation of the system of values, youth naivety and maximalism, belief in certain tenets of the ruling ideology.

Key words: *non-partisanship, context, literary space of Donbas, poetry, socialist realism, sixtiers.*